

Sosiaaliset oikeudet ja sosiaalipolitiikka: T. H. Marshallin näkökulma hyvinvointivaltioon

TUOMO KOKKONEN

ABSTRACT
Social rights and
social policy:
T. H. Marshall's
view to the
welfare state

This article analyses T. H. Marshall's contribution to the British discussion over social policy after II World War. In his classic lecture *Citizenship and Social class*, given 1949, Marshall took a positive attitude towards the classic British welfare state outlined by Sir William Beveridge. Marshall saw comprehensive social services and the improvements of social security as social extensions of the liberal citizenship. According to him, the post-war situation in Britain was revolutionary because it accomplished civil and political rights of the citizenship with a social element. However, Marshall's position is much more complex than often understood. Along with the recently revived discussion over Marshallian theory of liberal citizenship, attention has been given to the specific doubts Marshall expressed in relation to the future of social policy. Already in the late 1940s he discussed for an example, about the limits of egalitarian movement. He was also worried about how the wearing out of unified and collective culture of wartime eroded social foundations of the welfare state. Carefully studied, this less often known aspect of Marshall's work reminds us of the initially complex and contested nature of the welfare state.

1. Johdanto

Sosiaalisten oikeuksien laajeneminen on yksi 1900-luvun yhteiskuntakehityksen keskeisimmistä teemoista – onpa mennyttä vuosisataa kutsuttu jopa ”sosiaalisten oikeuksien vuosisadaksi”¹. Etenkin täällä Euroopassa sosiaalipolitiikan laajentu-

minen on viimeksi kuluneiden sadan vuoden aikana juurruttanut sosiaalisen kansalaisuuskäsityksen osaksi identiteettiämme ja yhteiskuntaamme. Saksassa ja useimmissa muissa Manner-Euroopan maissa tämä saavutettiin sosiaalivakuutusvaltiolla, jossa alueellinen päätöksenteko sekä kirkko ja muu kolmas sektori kantavat suuren vastuun hyvinvointipalvelujen toteuttamisessa. Britanniassa ja Skandinaviassa käynnistyi puolestaan toisen maailmansodan jälkeen hyvinvointivaltiollistuminen, tärkeimpinä piirteinään universaalit, kaikille kansalaisille suunnatut palvelut ja sosiaaliturvan muodot, keskitetty suunnittelu sekä pyrkimys keynesiläisen talouspolitiikan avulla hallita kapitalismin suhdanteita. (Therborn 1995, 85–99).

Keskityn seuraavassa edellä kuvatuista eurooppalaisen sosiaalipolitiikan perinteistä jälkimmäiseen: analysoin sosiaalisten oikeuksien ja hyvinvointivaltion välistä problematiikkaa T. H. Marshallin (1992) vuonna 1949 pitämän *Citizenship*

¹ Suomalaisittain kiinnostava ilmentymä 1900-luvun puolivälissä tapahtuneen kehityksen radikaalisuudesta on Kauko Sipponen Valtiotieteellisen Yhdistyksen vuosikokouksessa 1953 pitämä esitelmä ”Yksilön vapaus ja yhteis-
hyvävaltio”. Sipponen esitteli siinä Britannian sosiaalipoliittista kehityksen taustoja, ideologiaa sekä loi katsauksen myös välittömästi toista maailmansotaa seuranneisiin reformeihin. Lähes suoraan Marshallia (1992, 10–11) siteeraten hän kirjoitti: ”1900-lukua voidaan nimittää sosiaalisten oikeuksien vuosisadaksi, jos kerran 1700-lukua katsotaan siviilioikeuksien, kuten esim. omistusoikeuden, ja 1800-lukua kansalaisten poliittisten oikeuksien turvaamisen vuosisadoiksi.” (Sipponen 1954, 47).

and Social Class -luennon lähtökohdista käsin. Tämän kansalaisuuden teoriana tunnetun, noin 50 sivun mittaisen sosiaalipolitiikan minikokoisien klassikon lisäksi kiinnitän huomioni myös Marshallin myöhempään tuotantoon kuuluvaan *Sociology at the Crossroads* -teokseen (Marshall 1963; 1964²). Argumenttini lähtökohtana on Marshallin varauksellinen suhtautuminen vuoden 1942 Beveridge-suunnitelmasta mallinsa saaneeseen, niin sanottuun klassiseen brittiläiseen hyvinvointivaltioon sekä sen kehittämiseen, päämääriin ja uudistamiseen (Beveridge 1969; Lowe 1994). Tämä varauksellisuus ilmeni ikään kuin piilevänä jo Marshallin kansalaisuuden teoriassa ja se tuli selvemmin esiin *Crossroads* -teoksen 1950–1960-lukujen vaihteen teksteissä. *Citizenship and Social Class* -luennossa tämä konkretisoituu siihen, ettei Marshall (1992) lainkaan käytä käsitettä hyvinvointivaltio, vaikka tämä olikin toisen maailmansodan jälkeisen poliittisen retoriikan keskeisimpiä iskusanoja Britanniassa.

Crossroads -teoksen (Marshall 1963) kiinnostavinta antia ovat puolestaan sen ensimmäisen osan pohdinnat, jotka koskevat sosiologiaa tieteenä, sekä kolmannen osan aikalaisanalyttiset artikkelit, joissa Marshall pohtii muun muassa J. K. Galbraithin (1958) *runsauden yhteiskunnan* (*affluent society*) soveltuvuutta 1960-luvun alun Britannian yhteiskunnallisten olojen tulkinnaksi. Runsauden yhteiskunnan teema kiehtoi Marshallia, mutta irrottautuminen hyvinvointivaltiosta ei kuitenkaan ollut hänelle helppoa. Sosiologisesti Marshall epäilemättä piti runsauden yhteiskuntaa hyvinvointivaltiota mielekkäämpänä käsitteenä, mutta sen ongelmana oli galbraithilaisen ajattelun kuluskeskeisyys sekä monissa muissakin suhteissa hyvinvointivaltiota ohuempi normatiivisuus. Runsauden yhteiskuntaan kiteytyvä käsitteellinen siirtymä hyvinvointivaltiosta hyvinvointiyhteiskuntaan olisi merkinnyt monien sosiaalipolitiikalle keskeisten arvojen hylkäämistä, kuten Marshall (1963, 267–288) vuonna 1961 kirjoittamassaan *The Welfare State and the Affluent Society* -artikkelissaan toteaa.

Marshallin ajattelu sisältääkin, paitsi sosiaalipolitiikan laajenemista perustelevia elementtejä, myös epäilyksiä hyvinvointivaltion tulevaisuudes-

ta. Sosiaalipolitiikkona Marshall oli useimmista kollegoistaan poikkeava – ehkäpä hyvinvointivaltion klassisen kauden auktoriteetteja enemmän hän muistuttaa Anthony Giddensia (1994; 1998) ja muita nykyaikaisella tavalla hyvinvointivaltion kustannuksien karsimista suosittelevia ja julkisen vallan vastuuta uudelleen arvioivia sosiaalidemokraatteja. Marshallin kansalaisuuden problematiikasta kumpuavat näkemykset vaikuttavat korostetun liberaaleilta verrattuna vaikkapa Richard Titmussin käsitykseen ”institutionalisesta sosiaalipolitiikasta”, Gunnar Myrdalin ”luotuun harmoniaan” tai Gösta Esping-Andersenin 1980–1990-lukujen taitteessa kiteyttämään ”skandinaaviseen hyvinvointivaltioon”. Sosiaalipolitiikan keskustelujen valtavirtaan verrattuna Marshallin voidaan sanoa olevan poikkeuksellisen avoin markkinoiden suuntaan. Isaiah Berlinin (2001, 44–102) kulluisaan *Kaksi vapauden käsitettä* -esseeseen pohjautuen Marshallin suhdetta sosiaalipolitiikan valtavirtaan voisi hahmotella esimerkiksi siten, että hän pyrki aidosti toteutumaan kumpaankin Berlinin osoittamista liberalismien perusteista. Vaikka Marshall kritisoiakin markkinoiden tuottamia sosiaalisia ongelmia ja epäoikeudenmukaisuuksia, hän ei missään vaiheessa hylännyt liberalismien historiallisessa ja ideologisessa ytimessä olevan negatiivisen vapauskäsitteen (vapaus jostakin) ihannetta ihmisen toiminnan rajoittamattomuudesta, vaan korosti sen rinnakkaisuutta sosiaalipolitiikassa yleensä voimakkaammin korostetun positiivisen vapauskäsitteen (vapaus johonkin) kanssa.

2. Kansalaisuuden kenttä

Marshallilaisen sosiaalipolitiittisen ajattelun suhde hyvinvointivaltioon konkretisoidaan seuraavassa kolmeksi toisiaan vastaavaksi utopian ja epäilyksen pariaksi, jotka koskevat sosiaalisten oikeuksien suhdetta liberalismiin, hyvinvointivaltion sosiaalista perustaa sekä kansalaisuuskehityksen determinismii. Analyysini koskee varsinaisesti vain Marshallin suhdetta hyvinvointivaltioon, vieläpä brittiläisen hyvinvointivaltion varhaisvaiheisiin ennen 1970-luvulla esiin noussutta hyvinvointivaltion kritiikkiä ja politiikan oikeistosuhdannetta. Uskon kuitenkin käyttämäni näkökulman olevan relevantti myös yleisempien hyvinvointivaltioita, niiden itseymmärrystä, uudistamista sekä jopa ”hyvinvointivaltioiden jälkeistä aikaa” koskevien keskustelujen kannalta.

² Sama teos, varustettuna S. M. Lipsetin kirjoittamalla esipuheella, on julkaistu vuonna 1964 pehmeäkantisena nimellä *Class, Citizenship and Social Development*

Marshallin tuotannon lukemiselle haen näkökulmaa niistä liberaalia kansalaisuutta koskevan keskustelun 1970-luvulle ajoittuneen käänteen jälkeisistä teksteistä, joiden pyrkimyksenä on ollut kritisoida Marshallin monien mielestä vanhentunutta ajattelua, löytää siitä uusia sävyjä sekä viedä eteenpäin ja uudistaa sitä (Bottomore 1992, 65–73; Kymlicka ja Norman 1994). Tämän lähestymistavan kannalta merkittäviä monografioita ovat kirjoittaneet muun muassa Bryan S. Turner (1986; 1999), J. M. Barbalet (1988), Ruth Lister (1997), Isin ja Wood (1999) sekä Faulks (2000). Lisäksi saatavilla on lukuisia joukko samanhenkisiä antologioita (mm. Turner 1993; Steenbergen 1994; Bulmer ja Reese 1996) sekä artikkelimuotoista keskustelua. Viimevuosina ilmestyneistä Marshall-aiheisista artikkeleista kiinnostavimpia ovat puolestaan A. M. Reesen (1995) *The Other T. H. Marshall*, Martin Powelin (2002) *The Hidden History of Citizenship* sekä Turnerin (2001) virkaanastujaisesitys *The Erosion of Citizenship*. Sosiaalipolitiikan ja hyvinvointivaltion kannalta tämä uusi kansalaisuuskeskustelu on tärkeää, koska se on moninaistanut sosiaaliliberalismin sisältöä muun muassa korostamalla kulttuurin merkitystä kansalaisuudessa. Siten se on tehnyt mahdolliseksi tarkastella Marshallia muustakin kuin *Citizenship and Social Class* -luennon standardiluennasta käsin. Näin ollen uusi kansalaisuuskeskustelu ikään kuin legitimoit tämän artikkelin sisältämän sosiaalipoliittisen ajattelun ja hyvinvointivaltion suhdetta kyseenalaistavan analyysin. Sen näkökulmasta on ymmärrettävää, ettei Marshall ole ainoastaan hyvinvointivaltion teoreetikko *par excellence*, vaan myös kansalaisuuskeskustelun sosiologisen linjan moderni klassikko ja uranuurtaja.

Marshallin ajattelun erilaisten vivahteiden ymmärtämisen kannalta erityisen kiinnostavia julkaisuja ovat Barbaletin (1988) teos *Citizenship – Rights, Struggle and Class Inequality* sekä Reesen (1995) artikkeli *The Other T. H. Marshall*. Reese (1995) on kiteyttänyt päätelmänsä iskeväksi väitteeksi, ettei Marshall kehittänyt yhtä, vaan kaksi teoriaa kansalaisuudesta. Vuoden 1949 *Citizenship and Social Class* -luento (Marshall 1992) muodostaa Reesen käsitteistössä marshallilaisen kansalaisuusikäsitteen ensimmäisen tyyppin (*marshallilainen kansalaisuusikäsitteitys tyyppiä I*). Kysymys on ajattelusta, jonka tavoitteena oli tehdä kansalaisuudesta paksua, juurevaa ja vahvoihin oikeuksiin ryiditettyä³. Reesen mukaan Marshallin kansalaisuus-

den teorian painotukset selittyvät ainakin osittain toisen maailmansodan jälkeisten vuosien ilmapiirillä niin Britanniassa kuin kansainvälisestäkin – elettiin tuolloin jälleenrakennuksen ja sosiaalisen suunnittelun euforian aikaa, joka heijastui eurooppalaisen kehityksen ohella myös muun muassa 1948 annetussa YK:n ihmisoikeuksien julistuksessa. 1960-luvulle tultaessa klassinen hyvinvointivaltioajattelu alkoi kuitenkin vaikuttaa jäykältä ja aikansa eläneeltä, ja oli aika ottaa esille marshallilaisen kansalaisuusikäsitteen toinen tyyppi (*marshallilainen kansalaisuusikäsitteitys tyyppiä II*). Edellä mainittu *Crossroads*-teos (Marshall 1963) edustaa Marshallin tuotannossa tämän uuden vaiheen tunnistelua, sillä täysin kypsäksi marshallilaisen kansalaisuusikäsitteen tyyppi II oli kehittynyt vasta Marshallin postuumisti julkaisemassa *The Right to Welfare* -teoksessa esitetyssä *yhdysviivayhteiskunnallisuuden (hyphenated society)* käsitteessä (Marshall 1981, 104–122, 123–136). Yhdysviivayhteiskunnallisuudella Marshall tarkoitti koko yhteiskunnan piiriinsä sulkeneen hyvinvointi-ideologian jälkeistä tilannetta, jossa julkisen vallan harjoittaman sosiaalipolitiikan autonomia oli kyseenalaistunut, ja se joutui toimissaan jatkuvasti sulautumaan yhteen talouden ja politiikan osajärjestelmien kanssa. Tämän seurauksena kyseenalaistuvat niin hyvinvointivaltion kaltaiset selkeälinjaiset sosiaalipoliittiset ratkaisut kuin kansalaisten sosiaaliset oikeudetkin. Yhdysviivayhteiskunnallisuudessa sosiaaliset oikeudet olivat tilannekohtaisia, hallinnollisesta ja poliittisesta harkinnasta sekä käytettävissä olevista resursseista riippuvaisia, sillä sosiaalipolitiikan on ollut pakko luopua ainakin osasta sille aikaisemmin kuuluneesta autonomiasista ja toimia läheisemmässä yhteistyössä kapitalistisen talouden ja politiikan demokratiaa korostavien periaatteiden kanssa.

Barbaletin (1988) käsitys Marshallista liittyy läheisesti Reesen (1995) havaitsemaan kansalaisuusikäsitteen muutokseen. Myös Barbalet hyväksyy väitteen Marshallin ajattelussa tapahtuneesta muutoksesta, mutta tämän lisäksi hän painottaa siihen kautta linjan, jo *Citizenship and Social Class* -luentoon (Marshall 1992), sisältyntä ambivalenssia ja päämäärien avoimuutta. Perus-

³ Ohut (thin) ja paksu (thick) kansalaisuus on käsitepari jolla kuvataan sekä kansalaisten keskinäisten suhteiden että kansalaisuuden ja valtiovallan välisen suhteen intensiivisyyttä. (Faulks 2000, 10–13.)

teellisessä argumentaatioissaan Barbalet (1988, 59–96) korostaa ainakin seitsemää sosiaalisten oikeuksien luonteeseen liittymää varuun. 1) Marshallin käsitys sosiaalisista oikeuksista oli yhteisöllinen ja kulttuurinen. Tämän perusluonteensa vuoksi 2) marshallilaiset sosiaaliset oikeudet eivät erityisesti korostaneet tulonsiirtojen kautta toteutuvaa tasa-arvoa. Kulttuurisen luonteensa vuoksi 3) sosiaaliset oikeudet ovat myös tiukasti sidoksissa yhteiskunnan sosiaaliseen perustaan, eikä ole kuviteltavissa, että ne olisivat luonteeltaan staattisia tai muuttumattomia. 4) Sosiaalisia oikeuksia ei myöskään Marshallin mukaan voi yksinkertaisessa mielessä ”antaa” yksilölle, vaan niiden hyödyntäminen edellyttää elämänhallintaa, osallisuutta yhteiskuntaan sekä yksilön kykyä ja halua kääntää hänellä olevat taloudelliset resurssit hyvinvoinniksi. 5) Sosiaalisten oikeuksien toteutuminen riippuu siis valtion ja julkisen vallan ohella myös yksilön toimijuudesta. Verrattuna muihin kansalaisoikeuksiin 6) sosiaaliset oikeudet ovat erityisen riippuvaisia hallinnollisista ja ammatillisista päätöksistä. Jopa vahvan hyvinvointivaltiollisuuden ytimessä olevassa Beveridgen (1969) kaavailemassa ”kattavassa sosiaaliturvassa”⁴ käsitys sosiaalisista oikeuksista on joustavampi kuin esimerkiksi käsitys äänioikeudesta tai kansalaisen oikeudesta tehdä sopimuksia. Lisäksi on realistista ajatella, että 7) sosiaaliset oikeudet olivat myös laajemmalla yhteiskunnallisella tasolla ehdollisia. Sosiaalipolitiikan käytäntöjä suunniteltaessa niiden saatavuuteen vaikuttavat sekä julkisen talouden fiskaaliset seikat että etiikan ja moraalin muutoksia heijastelevat hallinnolliset ja professionaaliset uudelleenarvioinnit.

Barbaletin (1988) ja Reesen (1995) painotuksiltaan oppihistoriallisten puheenvuorojen ohella Turnerin (2001) virkaanastujaisesitysmää *The Erosion of Citizenship* voidaan pitää avaintekstinä marshallilaisen kansalaisuuskäsityksen ymmärtämiseen. Turner esittää virkaanastujaisesityksensä tiiviin, lähtökohdiltaan sosiologisen ja aikalaisanalyttisen katsauksen Marshallin ajattelun yhteiskunnallisesta merkityksestä. Jo aikaisemmin Turner (1986, 64) on korostanut kansalaisuuden

luonnetta sosiaalisena käytäntönä, jonka olemus on sosiologisesta perustastaan huolimatta kontingentti, päämääriltään avoin. *The Erosion of Citizenship* -esityksessään hän (Turner 2001) konkretisoi tämän väitteen näkemykseksi, jonka mukaan toisen maailmansodan jälkeiset sosiaaliset ja yhteiskunnalliset muutokset ovat vieneet edellytykset ortodoksisesti ymmärretyn marshallilaisen kansalaisuuskäsityksen – tässä artikkelissa hyvinvointivaltiollisen kansalaisuuskäsityksen – toteutumiselta.

Kansalaisuuden eroosiota on Turnerin mukaan tapahtunut kolmella eri alueella. 1) Työelämässä kansalaisuuden sosiaalisen perustan heikkeneminen ilmenee epävarmuuden lisääntymisenä, työttömyytenä sekä työväenluokan yhteisöllisyyden heikentymisenä. 2) Armeijan ja sodankäynnin alueella marshallilaisen sosiaal kansalaisuuden edellytykset ovat kaventuneet kylmän sodan asteittaisen päättymisen ja lievittymisen vuoksi. Turnerin mukaan tällä kehityksellä on ollut Britanniassa jotakuinkin vastaavankaltainen vaikutus kuin Vietnamin sodan epäonnistumisella oli Yhdysvalloissa: se murensi mahdollisuudet lujittaa kansalaisuutta maata puolustamaan alttiin sotilaallisuuden sekä sotilaallisten rituaalien kautta⁵. 3) Perheessä, vanhemmuudessa ja reproduktiossa toisen maailmansodan jälkeen tapahtuneet sosiaaliset ja teknologiset muutokset ovat puolestaan pakottaneet arvioimaan uudelleen kansalaisuuteen – erityisesti sosiaaliin oikeuksiin – sisältyneitä käsityksiä normaaliudesta. Sukupuolten välistä tasa-arvoa vaatineen feminismien esittämä Marshall-kritiikki oli avaus tähän suuntaan, asettihan se kyseenalaiseksi Marshallin luennon mieskeskeisyyden sekä konventionaalisen käsityksen sukupuolirooleista. Sittemmin myös ehkäisymenetelmien ja genetiikan kehittyminen sekä seksuaalisia vähemmistöjen identiteettien selkiytyminen ovat nousseet teemoiksi, joiden vaikutus kansalaisuuteen tulisi Turnerin mukaan ottaa avoimen pohdinnan kohteeksi.

⁴ Toisin kuin yleensä annetaan ymmärtää, Beveridge (1969) ei viitannut kuuluisassa raportissaan sosiaalipolitiikan universaalisuuteen tai universalismiin. Hän käytti konkreettisempaa käsitettä sosiaalipolitiikan kattavuus (comprehensiveness), vaikka tarkoitus oli tietenkin sama.

⁵ ”Sota terrorismia vastaan” saattaa ehkä pakottaa arvioimaan uudelleen Turnerin analyysin tätä osa-alueetta. Voidaan ajatella, että sota terrorismia vastaan on monessa suhteessa yhtäläinen kylmän sodan kanssa ja jopa ylittää sen. Toisin kuin kylmä sota, on nykyisin käynnissä oleva taistelu tuonut maailmanpoliittisten vastakkainasetteluista kumpuavat vaarat osaksi länsimaista arkipäivää. Tässä suhteessa terrorismin vastainen taistelu on lähempänä esimerkiksi Pohjois-Irlannin tilanteesta kummunnutta terrorismia kuin kylmää sotaa.

3. Kansalaisuuden teorian pääkohtia

Kansalaisuutta koskevat nykykeskustelut ja niiden linkit sosiaalipoliittikkaan kutsuvat siis lähestymään marshallilaista kansalaisuuskäsitystä, paitsi oppihistoriallisesti, myös yhteiskunnan muutoksen huomioiden ja vakiintuneita käsityksiä dekonstruoiden. Oppihistorialliselta kannalta Marshallin (1992) *Citizenship and Social Class* -luentoa on totuttu pitämään vuodelta 1942 olevan niin sanotun Beveridge -suunnitelman (Beveridge 1969) ohella klassisen brittiläisen hyvinvointivaltion avaintekstinä. Beveridge (1969) antoi kuuluisalla sosiaaliturvan ja palvelujärjestelmän uudistamista koskevalla raportillaan hallinnollisen ja institutionaalisen hahmon Britanniassa sodan jälkeen koetulle sosiaalipoliittiselle kehitykselle, jolla kontekstina olivat sodan ajan kansallishenki ja uhkakuvat. Kansalaisuuden teorian (Marshall 1992) marshallilainen kansalaisuuskäsitys tyyppiä I (Rees 1995) puolestaan työskenteli ainakin kolmella merkittävällä tavalla koetun kehityksen legitimoimiseksi ja sen nivomiseksi osaksi rauhanajan yhteiskuntaa ja sen tulevaisuudennäkymiä. 1) Jakamalla moderneille yhteiskunnille ominaisen kansalaisuuden problematiikan kolmeen toisiaan täydentävään elementtiin – yksilölliset vapausoikeudet (*civil rights*), poliittiset oikeudet (*political rights*) sekä sosiaaliset oikeudet (*social rights*) – se loi kokonaisuuden, jossa myös sosiaalipoliittikka näyttäytyi liberalismien tavoitteita palvelevana voimana (Marshall 1992, 8–17). 2) Tarkastelemalla Britanniassa keskiajan jälkeen tapahtunutta kansalaisuuden kehitystä eriytymisen ja modernisaation kehyksissä se loi asetelman, jossa tapahtunut näyttäytyi liberaalin yhteiskuntafilosofian lisäksi myös 1900-luvun puolivälissä vaikutusvaltansa huipulla olleen sosiologian kannalta luonnollisena ja yhteiskunnan integraatiota palvelevana prosessina (emt., 8). Lisäksi 3) Marshallin (Marshall 1992, 18, 41) kansalaisuuden teoriassaan antamat kansalaisuuden määritelmät ennakoivat normatiivisesti ja käytännössäkin sitä, millaisiksi olemme oppineet näkemään kansalaisen aseman täysiin mittoihinsa kehittyneessä hyvinvointivaltiossa. Marshallin mukaan kansalaisuus oli talousjärjestelmästä kumpuvalle luokkarakenteelle vastakohtainen tasa-arvon järjestelmä, jossa yksilöllä oli statuksenomainen asema yhteisön – käytännössä kansallisvaltion – täysivaltaisena ja tasa-arvoisena jäsenenä⁶ sekä siitä juontuvat oikeudet ja velvollisuudet.

Välittömästi brittiläiseen hyvinvointivaltioon liittyvien yhteyksiensä lisäksi Marshallin (1992) *Citizenship and Social Class* -luento on myös klassinen tulkinta julkisen vallan sosiaalipoliittisen roolin laajentumisen sosiologisista seurauksista. Yleisellä tasolla sosiaalipoliittisten uudistusten kautta toteutunut kansalaisuuden kehitys edusti Marshallille edistystä, modernisaatiota sekä vastausta sosiologian peruskysymykseen: ”miten yhteiskunta on mahdollinen”. Tässä mielessä kansalaisuuden teorian ajatuksenkulku ja eetos on siis analoginen sosiologian 1800-luvun suurklassikoiden, muun muassa Durkheimin kanssa. Kansalaisuutta koskevien pohdintojen rinnalla Marshallin varhaisemman tuotannon yhdeksi pääargumentiksi voidaan nostaa kulttuurisesti painottunut käsitys siitä, että sosiaalisten oikeuksien synty ja vakiintuminen muuttaa alun perin yksilöllisyyttä korostaneen liberaalin kansalaisuuden ”mentaliteettitaan” tasa-arvoiseksi sosiaalisesti liimaksi. Tämä sosiaalinen liima liittää yhteiskunnan jäsenet toisiinsa luokka-asetemasta, sukupuolesta, uskonnotta tai ihonväristä riippumatta (Rees 1995; Turner 1999, 267). Käytännössä ajatus sosiaalisesta liimasta konkretisoitui Marshallin esittämän tasa-arvoisuutta korostaneen kansalaisuuden määritelmän (emt., 18) ohella siihen, että hän sisällytti sosiaaliin oikeuksiin kulttuurisen elementin, kuten viittaus kansalaisuuden statuksenomaisuuteen oikeastaan jo vihjaakin.

Sosiaaliset oikeudet olivat Marshallille, paitsi liberaalin kansalaisuuden ajallisesti viimeisenä kehittyneet osa, niin myös vastaus varhaisempien liberalismikäsityksien puutteisiin. Sosiaalisilla oikeuksilla Marshall tarkoitti yhtä hyvin aineellisia etuisuuksia, jotka tarjoavat mahdollisuuden normaaliin elämäntapaan kuin myös oikeutta niiden taustalla vaikuttavaan perinteeseen ja jaettuihin elämänarvoihin⁷. Keskeisiä yhteiskunnan sosiaalisen integraation lähteitä olivat hänelle luokkarakenteen ylittämättömistä jaoista tasa-arvoistumisen myötä vapautunut kansalaisyhteiskunta sekä

⁶ ”Citizenship is a status bestowed on those who are full members of a community. All who possess the status are equal with respect to the rights and duties with which the status is endowed.” (Marshall 1992, 18.)

⁷ ”By the social element I mean the whole range of from right to modicum of economic welfare and security to the right to share to the full in social heritage and to live the life of a civilised being according to the standards prevailing in society.” Marshall 1992, 8.)

julkiset sosiaali-, terveys- ja koulutuspalvelut. Vielä 1940-luvun lopussa Marshall nimittäin uskoi optimisesti siihen, että Beveridgen (1969) suosittelemasta julkisesta palvelujärjestelmästä muodostuu areena, joka tuottaa yhteisiä ja yhdistäviä kokemuksia erilaista yhteiskunnallisista lähtökohdista olevien kansalaisille.

Se, mitä edellä nimitin Marshallin ajattelun dekonstruktioiksi, on puolestaan perusteltua muun muassa seuraavien seikkojen johdosta – tosin huomauttakkoon vielä, että kysymys on ehkä enemmänkin muun muassa Barbaletin (1988), Reesen (1995) ja Turnerin (1999, 2001) motivoimasta Marshallin tuotannon kriittisestä uudelleenluennasta kuin varsinaisesta dekonstruktioista. 1) Kansalaisuuden teoriaa (Marshall 1992) koskevassa keskustelussa on osoitettu yllättävän vähän huomiota sille, että sosiaalisten oikeuksien laajenemisen vastapainoksi Marshall keskustelee luentonsa loppupuolella huomattavan pitkät osuudet sosiaalipolitiikan laajenemisen rajoista. Tekstistä välittyy huoli sosiaalipolitiikan laajenemisen ”pysäytyssääntöjen” puutteesta. Marshall (1992, 8–9, 18) kiistää tiukasti esimerkiksi sen, että *Citizenship and Social Class* -luennossa esitetty historiallinen kertomus olisi mikään yleinen kehityskulku. Vaikka hänen humaani ja sosiaalidemokraattinen käsityksensä liberalismista epäilemättä sisälsikin toiveen liberaalin kansalaisuuden rakentumisesta viimekädessä ”sosiaalisille” periaatteille, ei tämä merkinnyt sitä, että hän olisi olettanut sosiaalisten oikeuksien kehityskulun olevan kaikkialla samanlaista⁸. 2) Marshall ennakoii myös sitä, että hyvinvointivaltion sosiaalinen perusta oli epävakaa. Väliäisesti 1940-luvun tilanteeseen liittyen hän huomautti, että brittiläisen sosiaalipolitiikan laajentumien oli tukeutunut paljolti toisen maailmansodan jälkeiseen yhteiskunnalliseen erityistilanteeseen, josta saatettiin käyttää nimitystä ”Dunkerquen henki” (Marshall 1992, 26–27). Yleisessä sosiologisessa mielessä 3) kansallisvaltio oli Marshallin mukaan liian laaja ja liian etäällä kansalaisista pystyäkseen ylläpitämään hyvinvointivaltion sosiaalista ja kulttuurista perustaa myös rauhan

oloissa (1992, 46–47). Vaikka Beveridgen (1969) ajatus sosiaalipolitiikan kattavuudesta, keskusjohtoisuudesta ja kansallisesti yhtenäisestä järjestelmästä oli Marshallin kansalaisuuden teoriassa keskeisessä osassa (1992, 27–43), halusi hän kuitenkin korostaa myös sitä, että viime kädessä sosiaalipolitiikan oikeutuksen on noustava paikallisista elämänmuodoista ja yhteisöistä, ammattiyhdistyksestä sekä muista kansalaisia lähellä olevista tahtoista.

Ehkä kaikkein yllättävin seikka, joka erottaa kansalaisuuden teorian konventionaalisesti ymmärretystä hyvinvointivaltioillisuudesta, on kuitenkin se, miten Marshall ymmärsi yksilöllisten vapausoikeuksien, poliittisten oikeuksien ja sosiaalisten oikeuksien keskinäisen suhteen. 4) Marshallin (1992, 10) mukaan moderni kansalaisuus ei ollut eheä tai harmoninen kokonaisuus. Vaikka kansalaisuuden teorian kuvaama kansalaisuuden kolmijakoinen rakenne olikin alkujaan tulosta työnjakoisesti jäsentyneen kokonaisuuden muotoutumisesta, lähtökohtana esimerkiksi kyläyhteisö tai feodaalijajan kaupunki, se kehittyi eri alueillaan eri tahti ja sillä tavoin ristiriitaisesti, että lopulta ”kansalaisuuden elementit olivat keskenään tuskin puheväleissä” (Marshall 1992, 10).

Citizenship and Social Class -luennossa hahmotellun historiallisen kaaren selväpiirteisyyteen tulee suhtautua varauksellisesti. Konkreettisen historiallisen kehityksen päälinjauja Britanniassa voidaan kenties kuvata nimeämällä 1700-luku yksilöllisten vapausoikeuksien muotoutumisen vuosisadaksi, 1800-luku poliittisten oikeuksien vakiintumisen vuosisadaksi ja 1900-luku, kuten jo todettiin, sosiaalisten oikeuksien läpimurron vuosisadaksi. Olisi kuitenkin harhaanjohtavaa kuvitella, että tämän menneisyyden perusteella olisi ennakoitavissa minkälaiseksi kansalaisuuden kokonaisuus tulevaisuudessa muotoutuu. Marshallin mukaan ei ollut olemassa kansalaisuutta eteenpäin luotsaavaa historiallista determinismiiä, vaan kysymys oli politiikkaan ja kansalaisyhteiskuntaan sisältyvistä vaikeasti arvioitavissa olevista epävarmuuksista. Näin ollen Marshall ei voinutkaan kansalaisuuden teorian päätännössä enää vedota esityksensä alussa esille ottamiinsa kansalaisuuden määritelmiin, joiden punaisena lankana oli nähdä kansalaisuus tasa-arvon järjestelmänä. Sen sijaan hänen oli keskusteltava paljon epämiellyttävämistä teemoista, kuten siitä, miten pitkälle sosiaalipoliittisen egalitarismin oli ylipäättään suotavaa

⁸ ”There is no universal principle that determines what those rights and duties shall be, but societies in which citizenship is a developing institution create an image of an ideal citizenship against which achievement can be measured and towards which aspiration can be directed.” (Marshall 1992, 18.)

edetä tai mitkä ovat legitimit yhteiskunnalliset erot (Marshall 1992, 44–49). Marshallin mukaan jo 1940-luvun lopun Britanniassa oli tultu tilanteeseen, jossa kansalaisuuden sosiaalisen elementin yksioikoisen vahvistamisen ohella, oli myös keskusteltava kansalaisuuden elementtien keskeisestä tasapainosta sekä niiden suhteesta kapitalismin peruseräiteisiin. Oli myös muistettava se liberalismiin klassikoihin perustuva opetus, että tasa-arvon tavoitetta palvelee, ei ainoastaan talouden kesyttäminen, vaan myös yksilön vapaus toimia markkinoilla.

We are not aiming at absolute equality. There are limits in the egalitarian movement. But the movement is a double one. It operates partly through citizenship and partly through the economic system. In both cases the aim is to remove inequalities which cannot be regarded as legitimate, but the legitimacy is different. In the former it is the standard of social justice, in the latter it is social justice combined with economic necessity. It is possible therefore, that the inequalities permitted by the two halves of the movement will not coincide. (Marshall 1992, 45).

4. Utopiat ja epäilyt

Edellä esitetty katsaus Marshallin (1992) *Citizenship and Social Class* -luentoon liittyy läheisesti Reesen (1995) väitteeseen kahden toisilleen rinnakkaisen – hetkittäin jopa toisilleen vastakkaisen – marshallilaisen kansalaisuuskäsityksen olemassa olosta. Marshallin (1992) käsitys kansalaisuuden kehityksestä ei ollut hyvinvointivaltio-optimismin huippuaikoinakaan niin yksiulotteinen kuin mitä usein ajatellaan. Hänen *Citizenship and Social Class* -luentonsa edustaa monien silmissä sosiaalipolitiikan kultakauden ”täydellistä maailmaa”, jossa hyvinvointivaltiollistumisen varmistamat sosiaaliset oikeudet yhdistävät kansalaiset toisiinsa ja eheyttävät yhteiskunnan työntäen syrjään kapitalismin tuottamat luokkaristiriidat. Luentonsa lennokkaimmissa kohdissa Marshall ei todellakaan antanut sosiaalipolitiikan rahoituksen tai hallinnon ongelmien tai sosiaalisten ongelmien reaalisen monimutkaisuuden häiritä antamansa vaikutelman utooppisuutta (Dahrendorf 1988, 35–47). Mutta tällä optimismin on kuitenkin myös kääntöpuolensa. Antamiensa tulevaisuutta koskevien lupaus-ten ohella Marshall (1992) tuo kansalaisuuden teo-

riassaan esiin myös sosiaalipolitiikan kehittämistä koskevia ristiriitoja sekä säröjä tuolloin vielä uutuudenkiiltävän hyvinvointivaltion perustuksissa. Jo 1940-luvun lopussa Marshallin asenteessa oli mukana ainakin häivähdyksinä epäilyä sosiaalipolitiikan laajentumisen tuottamia tulevaisuudennäkymiä kohtaan. Marshall näki kansalaisuuden kehityksen pohjimmiltaan sillä tavoin kompleksisena ilmiönä, ettei sitä voinut yksiselitteisesti tulkita argumentiksi minkään tietyn sosiaalipolitiikan mallin – ei edes Beveridgealaisen hyvinvointivaltion – puolesta (Barbalet 1988, 64–67).

Taulukon 1 muotoon tiivistettynä Marshallin (1992) keskeisimmät hyvinvointivaltiota koskevat utopiat ja epäilyt voidaan hahmottaa seuraavasti. 1) Sosiaalisten oikeuksien välttämättömyyttä ja niiden positiivisia yhteiskunnallisia ja inhimillisiä vaikutuksia vastaa niiden viimekädessä kiistanalainen suhde liberalismiin yksilönvapauteen ja poliittisiin oikeuksiin kiteytyviin ydintemoihin. Tämän vuoksi sosiaalisia oikeuksia voidaan edistää, paitsi valtiokeskeisen sosiaalipolitiikan, myös poliittisen toiminnan ja konfliktien kautta. 2) Vaikka sosiaaliset oikeudet sisältävän kansalaisuuden synty olikin yhteiskuntaa integroiva prosessi, jonka juuret olivat eriytymiskehityksessä sekä yhteisessä kulttuurissa, 1940-luvun lopun Britanniassa sosiaalisia oikeuksia toteuttaneet sosiaalipolitiittiset uudistukset perustuivat toisen maailmansodan poikkeuksille kokemuksille ja sen jälkeisen ajan erityisolueille. Tämän vuoksi sodan jälkeen esiin murtautuneen sosiaalisen kansalaisuuden perusta oli muutoksille altis. Kansalaisuutta ja sosiaalisia oikeuksia tuli arvioida sosiaalipolitiikan tulosten lisäksi myös siltä kannalta, miten ne suhteutuivat sosiaaliseen perustaansa. 3) Liittyen ajatukseen kansalaisuudesta sosiaalisena liimana, Marshallin käsitystä kansalaisuudesta on kutsuttu paksuksi tai juurevaksi. On ajateltu, että korostaessaan kansalaisuuden statuksenomaista sosiaalista luonnetta, Marshall onnistui luomaan senkaltaisen liberaalin käsityksen kansalaisuudesta, joka aikaisemmasta liberalismista poiketen viittaa ainakin osittain feodaalisen kansalaisuuden – jopa antiikin Kreikan poliiksen – sosiaaliseen kiinteyteen ja vakauteen (Faulks 2000, 14–20).

Kansalaisuutta ja sosiaalisia oikeuksia koskevan keskustelun tasoja ja näkökulmia (1–3) oleellisempaa edellisessä taulukossa 1 on kuitenkin kansalaisuusnäkökulman kokonaisuudessaan läpäisevä, utooppisuuden ja epäilyksen välinen vuoropuhelu.

Taulukko 1: *Citizenship and Social Class* -luennon (Marshall 1992) utopiat ja niitä vastaavat epäilyt.

Utopia	Epäily
1) Sosiaaliset oikeudet ovat välttämätön osa liberalismia. Sosiaalisten oikeuksien synty täydentää liberaalin käsityksen kansalaisuudesta.	1) Sosiaalisten oikeuksien suhde liberalismiin kokonaisuuteen on jännitteinen ja osin yksilöllisille vapausoikeuksille sekä poliittisille oikeuksille alisteinen.
2) Kansalaisuus on yhteiskunnan integraatiota palveleva prosessi. Kansalaisuuden sosiologiset juuret ovat yhteiskunnan eriytymiskehityksessä.	2) Toisen maailmansodan jälkeisen sosiaalisen kansalaisuuden perusta oli epävakaa, se perustui sodan poikkeusoloille (ns. ”Dunkerquen henki”).
3) Sosiaalisten oikeuksien myötä kansalaisuus muuttuu statuksenomaiseksi sosiaalisesti liimaksi. Sosiaaliset oikeudet ovat yhteiskunnalle välttämättömät.	3) Ei ole olemassa kansalaisuuden kehittämistä ohjaavaa determinismia, on keskusteltava kansalaisuuden elementtien keskinäisestä tasapainosta.

Vaikka sosiaalisten oikeuksien vahvistuminen olikin kansalaisuuden teorian (Marshall 1992) kirjoittamisen aikaan vallitseva kehityssuunta, sisälsivät Marshallin ajattelun perusrakenteet myös väitteen siitä, ettei kansalaisuutta koskeva keskustelu päätynyt hyvinvointivaltion syntymiseen. Kansalaisuuden sosiaalista kehitystä kohtaan kokemastaan myötätunnosta huolimatta Marshall piti selvänä sitä, että kansalaisuuden käytännöistä ja luonteesta tultaisiin jatkossakin taistelemaan aivan yhtä kiivaasti ja konfliktien täyttämällä tavalla kuin oli taisteltu hyvinvointivaltion esivalmistelunkin yhteydessä.

Marshallin tapauksessa utooppisen ja epäilevän asenteen rinnakkaisuudesta nousevaa kansalaisuuskäsityksen perimmäistä avoimuutta voidaan ymmärtää sekä hänen poliittisten asenteidensa että sosiologia-käsityksensä perusteella. Poliittisesti Marshall oli sekä sosialisti että liberaali. Hänen ajattelunsa juuret olivat syvällä siinä kristillissosialistisessa perinteessä, joka vaikutti 1800-luvun loppupuolen ja 1900-luvun alun Britanniassa. Tässä mielessä hänen voidaan katsoa edustavan samaa brittiläisten hyvinvointivaltion pioneerien koulukuntaa kuin esimerkiksi L. T. Hobhouse, T. H. Green tai R. H. Tawney (Halsey 1996). Leimallista näiden niin sanottujen eettisten sosialistien ajattelulle oli antitotalitarismi sekä yhteiskunnan sosiaalisen perustan näkeminen kaiken yhteiskuntakehityksen lähtökohdaksi. Muun muassa neuvosto-sosialismille ominaisen vallankumouksen ja kapitalismin hävittämisen sijasta eettiset sosialistit kytkivät sosialismin edistymisen ihmiskunnan moraalisen tilan kohoamiseen ja markkinoista lähtöisin olevan moraaliala rapauttavan vai-

kutuksen torjumiseen. Marshallin tapauksessa on kuitenkin huomattava, että 1940-luvun lopulta alkaen hän kuitenkin irtautui asteittain eettisen sosialismin perinteestä – tai alkoi ainakin tulkita sitä väljemmin. Esimerkiksi toisen maailmansodan jälkeisen eettisen sosialismin ehkä puhtain edustaja Richard M. Titmuss (1974; 1997) etsi vielä 1960–1970-luvuillakin muun muassa käsitteiden *institutionaalinen sosiaalipoliittikka*, *stigma* ja *lahja* avulla uusia tapoja ilmaista edustamansa sosiaalipoliittisen perinteen moraaliala ja arvoja. Sen sijaan *Sociology at the Crossroads* -teoksesta (Marshall 1963) liikkeelle lähtenyt marshallilainen kansalaisuuskäsitys lähestyi tyyppiä II (Rees 1995) maallistuneen ajan sosiaalisista ja hallinnollisista realiteeteista käsin. Toisin kuin brittiläisen kristillissosialistisen ajattelun ”ortodoksisimpia” edustajia, Marshallia ei voinut pitää moralistina tai pysyviksi tarkoitettujen tai universaalien järjestelmien rakentajana. Tieteellisen toiminnan ylevien päämäärien sijaan hän korosti enemmänkin teoreettisten ja normatiivisten ajatusten muuttuvaisuutta, suhdetta sosiaaliseen kontekstiinsa sekä sosiologian velvollisuutta palvella yhteiskunnan kehittämistä (Halsey 1984).

Sosiologina Marshall puolestaan vierasti niin pitäytymistä yleiseen teoriaan kuin sen vastakohtaan, kokonaisuuden hallinnan kadottavaa empirismia. Vuonna 1946 London School of Economicsissa antamassaan virkaanastujaisesityksessään *Sociology at the Crossroads*, Marshall (1963, 3–24) oli linjannut sosiologian tehtävän korostamalla, miten tärkeää on tutkia konkreettisia ja kulloinkin ajankohtaisia ilmiöitä. Hänen mukaansa äärimmäisen yleisiin tai lilliputtimaisen pieniin ongel-

miin paneutumisen sijaan sosiologian tuli pyrkiä ennen muuta olemaan hyödyllinen tiede (emt., 22–24). Teorioiden norsunluutorniin eristäytyminen olisi pahinta, mitä sosiologialle voisi hänen mielestään tapahtua. ”Olkkoon sosiologian valitsema tie liikenteestä ruuhkainen ja muiden matkalaisten kanssa käytyjen keskustelujen täyttämä”, päättää Marshall tämän kolme vuotta ennen kansalaisuuden teoriaa (Marshall 1992) pitämänsä luennon. Vuonna 1973 kirjoittamassaan muistelma-artikkelissaan Marshall selittää ajattelunsa ulottuvuuksia kuvaamalla sosiologiaa sekä itsenäiseksi tieteeksi, jonka välinein oli mahdollista yleisesti kommentoida liberaalin kansalaisuuden suuntaa, että sosiaalipolitiikan tiedontarvetta palvelevaksi professioksi ja yhteiskunnalliseksi käytännöksi. Kaikkein ratkaisevin sosiologisen teorian testi oli hänen mukaansa kysymys, joka vastaa väljästi edellä esitettyä utooppisuuden ja epäilyn kaksinaisuutta (Taulukko 1.). Toisin sanoen, miten suhteuttaa sosiologian teoriasta kumpuavat normatiiviset ja poliittiset ideaalit, kuten sosiaalisten oikeuksien edistäminen tai hyvinvointivaltioistuminen, empiirisen tutkimuksen realismiin:

A 'professional' sociologist is one who has acquired, by disciplining himself and all his mental process, a special expertise in the operations by which data are identified, conceptualized, categorized and analyzed. But this expertise will be ineffective unless two other qualities also present – subtlety, imagination and judgement in the selection and formulation of fruitful hypothesis, and an ability to make the maximum legitimate use of an admittedly rather jejeune theoretical apparatus, consisting, as I have said, not of a general theoretical system, but of those less ambitious explanatory propositions which I once, rather fancifully, christened 'stepping-stones in the middle distance'⁹ and Merton, at about the same time, called 'theories of middle range'. (Marshall 1973, 98).

5. Toinen teoria kansalaisuudesta

Jos sosiaalisia oikeuksia pidetään 1900-luvun yhteiskuntakehitystä Euroopassa leimanneen hyvinvointivaltioistuksen sosiaalipolitiikan perusteluna, on Marshallin (1992) *Citizenship and Social Class*

-luennossa ilmenevä utopioiden ja epäilysten välinen ambivalenssi skandaalinomaista. Marshallin epärointien kautta se hyvinvointivaltio, jota sosiaalipoliittisessa kirjallisuudessa on usein pidetty yhtenä modernisuuden huipentumana, näyttäytyy eräänlaisena antikliimaksina, sosiaalisten oikeuksien alakäsitteenä ja erityistapauksena. Maltillisesti asiaa lähestyttäessä paljastuu kuitenkin, että kyseessä on normaali ja konkreettinen asenne sosiaalipolitiikkaa kohtaan. Marshallin ajatteluun sisältyi todellakin jo hyvinvointivaltion nousun hetkellä sellainen realismi ja ambivalenssi, joka teki pysyvien päämäärien ja olotilojen tavoittelujen mahdolltomaksi (vrt. Barbalet 1988) ja jonka seurauksena vahvoja ja peruuttamia sosiaalisia oikeuksista puolustava marshallilainen kansalaisuuskäsitys tyyppiä I oli jo alkujaan tuomittu olemaan vain lyhyt välivaihe ennen joustavampaa marshallilaista kansalaisuuskäsitystä tyyppiä II (vrt. Rees 1995). Marshallin näkökulmasta hyvinvointivaltio oli aikaan ja paikkaan sidottu prosessi, joka tuli mahdolliseksi Britannian historian erityispiirteiden sekä toisen maailmansodan synnyttämän poikkeustilanteen johdosta. Marshall ei ollut systeemirakentaja, eikä uskonut pysyviin tai universaaleihin totuuksiin (Halsey 1984). Näin ollen ei ollutkaan ihme, että *Citizenship and Social Class* -luento (Marshall 1992) hallinnut, kaikesta huolimatta hyvinvointivaltiolle myötäsukainen asenne alkoi rakoilla hyvin pian 1950-luvulla.

Enteitä tulevasta hyvinvointivaltion kritiikistä voidaan lukea jo Marshallin vuonna 1953 pitämäästä luennosta *Social Selection in the Welfare State* (Marshall 1963, 245–266). Tämän sosiaalipolitiikan, erityisesti koulutuspolitiikan, tasa-arvoistavia vaikutuksia pohtivan luennon tunnelma on arkinen ja loppupäätelmissään huomattavan varauksellinen verrattuna vain neljä vuotta aikaisemmin kirjoitettuun kansalaisuuden teoriaan (Marshall 1992). Ironiseen sävyyn Marshall toteaa jo luentonsa aloituksessa, ettei annettu aihe innosta häntä millään erityisellä tavalla, sillä se sisältää sanan hyvinvointivaltio – ”käsite, johon olen vuosien varrella oppinut suhtautumaan varauksellisesti, ja joka on sitä paitsi sisällöltään liian laaja yhdellä luennolla käsiteltäväksi” (Marshall 1992, 245). *Social Selection* -luentonsa jatkossa Marshall linjaa, että järkevämpää kuin hyvinvointivaltion määrittely, olisi sen kuvaileminen ulottuvuudella, joka virittyy individualismin ja kollektivismen välille. Individualismi on Marshallin (1992, 246–248) mukaan hy-

⁹ Marshall viittaa tässä kohdin vuoden 1946 *Sociology at the Crossroads* -virkaanastujaisluentoonsa London School of Economicsissa. (Marshall 1963, 3–24).

vinvointivaltion hallitseva piirre sen vuoksi, että sekä hyvinvoinnin negatiiviset määreet – vapaus puutteesta (want), sairaudesta (disease), tietämättömyydestä (ignorance), kurjuudesta (squalor) ja joutilaisuudesta (idleness) (vrt. Beveridge 1969) – että onnellisuuden ja terveyden kaltaiset hyvinvoinnin positiiviset määreet kohdistuvat ennen muuta yksilöön ja yksilön oikeuksiin. Kollektiivisuutensa ohella hyvinvointivaltio sisältää siis sellaisia lupauksia hyvästä elämästä, vapaudesta, yhteiskunnan tuesta ja mahdollisuuksien tasa-arvosta, jotka eivät voi olla kohdistetut muulle kuin yksilölle. Vaikka hyvinvointivaltion yksilökeskeisyys voikin Marshallin mukaan realisoitua myös kurinpitona ja pakotteina, on sen punaisena lankana kuitenkin kunnioittaa yksilöllisten valintojen ensisijaisuutta sekä auttaa kansalaisia omien päämääriensä saavuttamisessa¹⁰.

Hyvinvointivaltion yksilökeskeisyyden kääntopuolta, kollektivismia, Marshall (1963, 245–266) käsitteli huomattavasti varauksellisemmin kuin individualismia. Siinä missä individualismi edusti hänelle hyvinvointivaltion positiivista substanssia ja sosiaalipolitiikan humania perustelua, kollektivismi oli hänelle kannatettavimmillaan silloin, kun sitä sovelletaan rajoitetusti ja siten, että se on kevytetty palvelemaan individualismia. Kollektivismista keskustellessaan Marshall joutuu siis palaamaan *Citizenship and Social Class* -luennon (Marshall 1992) lopussa esille ottamaansa kysymyseen sosiaalisten oikeuksien rajoista. Hänen mukaansa sosiaaliset oikeudet eivät koskaan voi ylittää liberalismien ytimessä olevia yksilöllisiä vapausoikeuksia ja poliittisia oikeuksia. Toisaalta on myönnettävä se, että on olemassa tilanteita, joissa kollektivismi palvelee liberaaleja päämääriä ja yksilön vapautta (Marshall 1963, 247). Erityisen riippuvaisia kollektivismista ovat alemmassa yhteis-

kunnallisessa asemassa olevat kansalaiset. Heidän kohdallaan kollektivismi tukee hyvinvointivaltion individualismia tuottaen mahdollisuuksia kohota yhteiskunnan hierarkiassa yhtenäisemmän, tasa-arvoisemman koulujärjestelmän avulla. Lisäksi, esimerkiksi vastustaessaan lahjakkaimpien lapsien opettamista muilta suljetuissa erityiskouluissa, kollektivismi asettuu myös liian pitkälle menevää asiantuntijavaltaa ja selektivismiä vastaan (Marshall 1963, 252–254). Rajanveto yksilökeskeisyyden ja kollektivismin välillä on kuitenkin vaikea tehdä. Kollektivismi saattaa erheellisesti asettua vastustamaan kaikenlaista eriarvoisuutta lopputuloksissa, kun siinä puututaan erilaisista lähtökohdista olevien yksilöiden mahdollisuuksien tasa-arvon eroihin. Tämä olisi askel kohti totalitarismia, sillä liberaalin yhteiskunnan perusta on, paitsi siinä kuinka se kannustaa jäseniään ponnistelemaan oman elintonsa parantamiseksi, myös siinä moninaisuudessa, jota yhteiskunnalliset erot sen julkiseen ja poliittiseen elämään tuovat.

Vasta 1950–60-lukujen taitteessa Marshallin hyvinvointivaltiota koskeva poliittinen ambivalenssi kypsyi kuitenkin avoimeksi irtiotoiksi klassisesta brittiläisestä hyvinvointivaltiosta kohti marshallilaista kansalaisuus käsitystä tyyppiä II (Rees 1995). Tällöin toisen maailmansodan melkeistä alkanut ”ideologian aika” oli päättynyt, ja keskustelu brittiläisen hyvinvointivaltion ongelmista oli normalisoitunut osaksi julkista elämää (Jones 1991, 162–165). Tuolloin ”hyvinvointivaltio” oli enää vain yksi kulunut poliittinen ohjelma muiden sosiaalipolitiikan vaihtoehtojen joukossa. 1960-luvun alussa edes hyvinvointivaltion asettaminen lainausmerkkeihin ei Marshallin mielestä enää riittänyt lieventämään käsitteen ongelmallisuutta. Perusturvaa ja -palveluja säästelemättä jakava beveridgeläinen hyvinvointivaltio oli Marshallin mukaan jäänyt ajastaan jälkeen ja muuttunut yhteiskunnallisen kehityksen vertauskuvasta sodan aikaiseen poikkeustilaan viittaavaksi ”niukkuuden yhteiskunnaksi” (*austerity society*), jolla ei ollut aitoa yhteyttä työelämässä menestymiseen ja elintonsa kohottamiseen suuntautuneisiin kansalaisiin. Tämän vuoksi realistisempaan vaihtona kuin hyvinvointivaltion alkuperäisen merkityksen liudentamista lainausmerkeillä, Marshall piti sen korvaamista käsitteellä ”runsauden yhteiskunta” (*affluent society*), kuten hän argumentoi kolmessa J. K. Galbraithin (1958) samanimisestä kirjasta vaikutteita saaneessa, *Cross-*

¹⁰ Marshall ei viittaa tässä kohden kehenkään. Hänen esittämä ajatuksensa yksilön ja valtion suhteesta on kuitenkin huomattavan analoginen sen kanssa, mitä hyvinvointivaltion käsitteen keksijäksi kutsuttu William Temple (1967) on esittänyt. Hänen mukaansa hyvinvointivaltion käsite tulee mielekkääksi kun sitä tarkastellaan vastakohdansa, totalitaristisen valtion (power state) kautta. Templen (1967, 20–24) mukaan totalitaristisessa valtiossa, esimerkiksi fasismin tai sosialismin oloissa, kansalaisten tehtävänä on palvella valtiota. Hyvinvointivaltiossa valtio on olemassa kansalaistensa palvelemiseksi. Temple (1967) esitti tämän ajatusrakennelman ensimmäisen kerran vuonna 1941 julkaisemassa teoksessaan *The Citizen and the Churchman*.

roads -kirjassa julkaistussa artikkelissa (Marshall 1963, 267–328).

Marshallin 1960-luvun ajattelun keskeiset teesit sisältävänä huipentumana voidaan mielestäni pitää hänen vuonna 1961 esittämäänsä luentoa *The Welfare State and the Affluent Society* (Marshall 1963, 267–288). Viimeistään tässä artikkelissa Marshall irtautui varhaisemmasta kansalaisuuskäsityksestään ja alkoi aktiivisesti muodostaa marshallilaista kansalaisuuskäsitystä tyyppiä II (Rees 1995). Edellä mainitun niukkuuden yhteiskuntaa koskevan argumentin lisäksi Marshallin (1963, 285–286) *Affluent Society* -artikkeli sisälsi seitsemän muutakin perustelua koskien sitä, miksi hyvinvointivaltiosta ei enää tuolloin voinut puhua muuten kuin imperfektissä. Sodan jälkeisinä vuosina tapahtuneen 1) inflaation etenemisen ja elintason nousun vuoksi hyvinvointivaltion tarjoamat etuudet olivat heikenneet vuosi vuodelta. Tämän vuoksi 2) harjoitetun politiikan peruseräät – eroon puutteesta (Beveridge 1969) ja tasa-arvo (Marshall 1992) – olivat kääntyneet asteittain pääläelleen, ja brittiläinen sosiaalipolitiikka alkoi saada yhä enemmän menneiden aikojen köyhäinhuollon piirteitä. Samalla kun 3) hyvinvointivaltion tuloja uudelleen jakava merkitys oli vähentynyt, se oli joutunut eri suunnilta poliittista kenttää lähtöisin olevan kritiikin kohteeksi. Hyvinvointivaltion ytimenä olleen konsensuksen rakoillessa 4) sosiaaliset etuudet menettivät sitä arvostusta, jota ne aikaisemmin olivat nauttineet. Sosialistien näkökulmasta hyvinvointivaltio oli ilmaisten hyvinvointipalvelujen tuottamista keskiluokalle, keskiluokka puolestaan piti sitä sodan jälkeen vaurastuneen työväenluokan etuja yksipuolisesti palvelevana instituutiona. Tämän seurauksena myös 5) klassisen brittiläisen hyvinvointivaltion ohjenuorana ollut sosiaalipolitiikan kattavuus (universalismi) alkoi murentua jopa eläkepolitiikan kaltaisilla sosiaaliturvan ydinalueilla sekä 6) palveluissa, erityisesti koulujärjestelmässä. Kun lisäksi 7) hyvinvointivaltion sotataloudesta kummunnut hallintojärjestelmäkkin alkoi vaikuttaa yhä kömpelömmältä, epäloogisemmalta ja taloudellisestikin tehotomalta verorahojen kierrätykseltä, ei Marshallille jäänyt oikeastaan muuta vaihtoehtoa kuin kirjoittaa muutama sana hyvinvointivaltion muistolle.

Marshallin (1963, 287) mielestä hyvinvointivaltio oli 1960-luvun alussa tehnyt tehtävänsä – kapitalismi oli kesytetty, toinen maailmansota oli soiduttu ja siirtymä rauhan tilaan oli jo ohi:

The phase has ended, as it is bound to do. The British Welfare State of the 1940's was, as I have tried to explain, the culmination of long process which began in the last quarter on the nineteenth century, a process during which, as Mr Crossman puts it, 'capitalism has been civilized'. But it was also the product of an explosion of forces which chance and history had brought together in Britain's unique experience in the war and in the transition to a state of peace. As this situation dissolved the society changed, and the thing to which we had first given the name of 'Welfare State' passed away. (Marshall 1963, 287).

Kysymys oli enää lähinnä sitä, miten tunnustaa se realiteetti, että hyvinvointivaltion utooppisuus oli kadonnut. Jäljelle oli jäänyt ainoastaan hyvinvointivaltiota koskeneet epäilyt ja kysymys siitä, miten minimoida hyvinvointivaltion päättymisen sosiaalisille oikeuksille aiheuttamat tappiot. Tilanteen kääntäminen parhain päin ei ollut helppoa. Vaarana oli se, että hyvinvointivaltiosta tulee ”elävä kuollut”, jonka maalliset jäännökset jäävät kummittelemaan yhteiskunnassa, vaikka sen sielu onkin jo kuollut¹¹. Tätä vaaraa kärjisti vielä se, että hyvinvointivaltion seuraajaksi tarjolla ollut runsauden yhteiskunta oli ideologisesti tyhjä käsite huolimatta kulutuksen ja tuotannon välisestä taloudellisesta dynaamisuudestaan. Marshallia (1963, 287–288) huolettikin se, miten höystää amerikkalaisperäistä runsauden yhteiskuntaa edes ripauksella hyvinvointivaltion alkuperäisellä eetosta samalla, kun sosiaalipolitiikan instituutiota muokataan joustavammiksi ja paremmin muuttunutta elämänmenoa vastaaviksi.

From this I conclude that, if we are to preserve the essential spirit of the Welfare State, and not merely the bits and pieces of its machinery, we need to develop a new model so adjusted to the conditions of the time that it may once more become a central part of a social system accepted by all. That is why I started this lecture by insisting that 'Welfare State' cannot serve as a general concept or an ideal type. To use it as such is bound to falsify the issue by suggesting

¹¹ Ulrich Beck (1996) on keskustellut tästä samasta ilmiöstä zombi-kategorian käsitteellä. Hyvinvointivaltion ohella hän mainitsee esimerkkinä zombi-kategoriasta puoleen, joka jatkaa olemassaoloaan vaikka sen luokkaperustaiset juuret olisivatkin hävinneet.

that there is one structural pattern which is, so to speak, the orthodox or correct one. Whereas in fact the pattern must change with the times. (Marshall 1963, 287).

6. Lopuksi

Edellä esitetyn perusteella on ilmeistä, että oppikirjamainen tapa viitata marshallilaisen kansalaisuuskäsityksen mukaisiin sosiaalisiin oikeuksiin hyvinvointivaltiollistumisen selittäjinä ja oikeuttajana on ongelmallinen. Marshallista ja hänen sosiaalisia oikeuksia korostaneesta kansalaisuuskäsityksestään ei ole hyvinvointivaltiollistumisen regulatiiviseksi periaatteeksi, jonka avulla voitaisiin perustella laajan sosiaalipolitiikan etevämmyyttä muihin sosiaalipolitiikan vaihtoehtoihin nähden. Mielestäni myöskään marshallilaisten kansalaisuuskäsityksen ja sosiaalipolitiikan nykykeskustelujen välillä ei ole sen kaltaista hyvinvointi-ideologista kuilua, kuten edellä esitetty Dahrendorfin (1988, 35–47) ”täydellistä maailmaa” koskeva kommentti ehkä antaa ymmärtää. Marshallin ja Dahrendorfin, tai vaikkapa Marshallin ja 1990-luvun elämänpolitiikkaa korostaneen Giddensin (1990; 1994; 1998), välillä ei nähdäkseni ole sellaisia käsitteellisiä tai ideologisia vastakkainasetteluja, jotka räikeästi eroaisivat sosiaalipolitiikan keskusteluille tyypillisestä mielipiteiden kirjosta. Keskeinen syy marshallilaisen kansalaisuuskäsityksen tyyppiä I (Rees 1995) vanhahtavuudelle on se, ettei Marshall (1992) *Citizenship and Social Class* -klassikkoa kirjoittaessaan kyennyt ottamaan huomioon sitä ”kansalaisuuden eroosiota” (Turner 2001), joka jo 1960-luvun alussa alkoi merkittävästi vaikuttaa hyvinvointivaltion elinvoimaisuuteen.

Artikkelini ytimessä olevaan kysymykseen marshallilaisen kansalaisuuskäsityksen ja hyvinvointivaltion suhteesta voidaan nähdäkseni vastata sekä hahmottelemieni utopioiden ja epäilysten kautta että painottaen Marshallin ajattelun muutosta. 1) Utopioiden ja epäilysten välisen jatkuvan rajankäynnin vuoksi marshallilainen käsitys sosiaalisista oikeuksista, vaikka olikin perusasenteeltaan enemmän tai vähemmän sympaattinen sosiaalipolitiikan kohtuullista laajentumista kohtaan, ei missään mielessä oikeuttanut kollektivismiin ylikorostamista. Marshallille sosiaaliset oikeudet olivat lopultakin aina alisteisia yksilön vapaudelle, mukaan lukien yksilön vapaus toimia markkinoilla omaa etuaan edistäen. 2) 1960-luvun alku oli Marshallin tuotannossa taitekohta. Tyytymättömänä siihen, ettei klassinen brittiläinen hyvinvointivaltio ollut kehittynyt tapahtunutta yhteiskunnallista muutosta vastaavasti, Marshall joutui tuolloin ottamaan kriittisemmän asenteen kotimaassaan harjoitettua sosiaalipolitiikkaa kohtaan. Alkoi näyttää vahvasti siltä, ettei viidentoista vuoden takainen beveridgeläinen ajatus kattavasta sosiaalipolitiikasta enää sellaisenaan vastannut kansalaisten tarpeita ja etuja. Taloudelliselta asemaltaan vaurastunut ja vakiintunut yhteiskunnan suuri enemmistö, mukaan lukien vakinaisissa työsuhteissa oleva työväenluokka, kallistui mielipiteiltään yhä vahvemmin joustavampien ja markkinoita valtion sijaan suosivien sosiaalipoliittisten periaatteiden kannalle. Voidaan siis ajatella, että ainakin edellytykset Britanniassa hyvinvointivaltion ajan jälkeen, 1970-luvun lopulta alkaen, koetulle ”thatcheriläiselle” uusliberalismille oli kylvetty jo tuolloin (vrt. Wilding 1993).

LÄHTEET

- Barbalet, J. M. 1988. *Citizenship. Rights, Struggle and Class Inequality*. Milton Keynes: Open University Press.
- Beveridge, William. 1969. *Social Insurance and Allied Services*. New York: Agathon Press.
- Berlin, Isaiah. 2001. *Vapaus, ihmisyys ja historia. Valikoima esseitä*. Helsinki: Gaudeamus 2001.
- Beck, Ulrich. 1996. *The Reinvention of Politics. Rethinking Modernity in the Global Social Order*. Cambridge: Polity Press.
- Bottomore, Tom 1992. Citizenship and Social Class, Forty years on. Teoksessa T. H. Marshall ja Tom Bottomore, *Citizenship and social class*. London: Pluto Press.
- Bulmer, Martin ja Rees, Anthony M. (toim.). 1996. *Citizenship today. The contemporary Relevance of T. H. Marshall*. London: UCL Press.
- Dahrendorf, Ralf. 1988. *The Modern Social Conflict. An Essay on the Politics of Liberty*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Faulks, Keith. 2000. *Citizenship*. London: Routledge.
- Galbraith, J. K. 1958. *The Affluent Society*. New York: New American Library, Inc.
- Giddens, Anthony. 1990. *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony. 1994. *Beyond Left and Right. The Future of Radical Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony. 1998. *The Third Way. The Renewal of Social Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Halsey A. H. 1984. T. H. Marshall: Past and Present 1893–1981. Precedent of the British Sociological Association 1964–69. *Sociology* 18:1, 1–18.
- Halsey A. H. 1996. T. H. Marshall and Ethical Socialism. Teoksessa Martin Bulmer ja Anthony M. Rees (toim.), *Citizenship today. The contemporary Relevance of T. H. Marshall*. London: UCL Press.
- Isin, Engin, ja Wood, Patricia. 1999. *Citizenship & Identity*. London: Sage.
- Kymlicka, Will ja Norman, Wayne. 1994. Return of the Citizen: A Survey of Recent Work on Citizenship Theory. *Ethics* 104:1, 352–381.
- Jones, Kathleen. 1991. *The Making of Social Policy in Britain 1830–1990*. London: The Athlone Press.
- Lister, Ruth. 1997. *Citizenship: Feminist Perspectives*. London: Macmillan Press Ltd.
- Lowe, Rodney. 1994. Lessons from the Past: the Rise and Fall of the Classic Welfare State in Britain 1945–76. Teoksessa Ann Oakley ja A. Susan Willams (toim.), *The Politics of the Welfare State*. London: UCL Press.
- Marshall, Tom. 1963. *Sociology at the Crossroads – and Other Essays*. London: Heineman.
- Marshall, Tom. 1964. *Class, Citizenship and Social Development*. Garden City, N.Y.: Doubleday.
- Marshall, Tom. 1973. A British Sociological Career. *International Social Science Journal* 24:1–2, 88–100.
- Marshall, Tom. 1981. *The Right to Welfare and Other Essays*. London: Heineman.
- Marshall, Tom. 1992/1949. Citizenship and Social Class. Teoksessa Tom Marshall ja Tom Bottomore (toim.), *Citizenship and Social Class*. London: Pluto Press.
- Powell, Martin. 2002. The Hidden History of Social Citizenship. *Citizenship studies* 6:3 229–244.
- Rees A. M. 1995. The Other T. H. Marshall. *International Social Policy* 24:3, 341–362.
- Sipponen, Kauko. 1954. Yksilön vapaus ja yhteishyvävaltio. *Valtiotieteellisen yhdistyksen vuosikirja 1952–1953*, 42–49.
- van Steenberg, Bart (toim.). 1994. *The Condition of Citizenship*. London: Sage.
- Temple, William. 1967. The State. Teoksessa Charles I. Scotland (toim.), *The Welfare State*. London: Harper Torchbooks.
- Therborn, Göran. 1995. *European Modernity and Beyond. The Trajectory of European Societies 1945–2000*. London: Sage.
- Titmuss, Richard M. 1974. *Social Policy. An Introduction*. New York: Pantheon Books.
- Titmuss, Richard M. 1997. *The gift relationship. From human blood to social policy*. London: LSE Books.
- Turner, Bryan S. 1986. *Citizenship and Capitalism. The Debate Over Reformism*. London: Allen & Unwin.
- Turner, Bryan S. (toim.). 1993. *Citizenship and Social Theory*. London: Sage.
- Turner, Bryan S. 1999. *Classical Sociology*. London: Sage.
- Turner, Bryan S. 2001. The Erosion of Citizenship. *British Journal of Sociology* 52:2, 189–209.
- Wilding, Paul. 1993. Romahtiko brittiläinen hyvinvointivaltio 1980-luvulla? *Janus* 1:1, 69–79.